

FUQAROLIK PROTSSESSIDA KELISHUV BITIMINING HUQUQIY ASOSLARI

Anvarova Azizabonu Anvar qizi

Toshkent davlat yuridik universiteti magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15610902>

Annotatsiya. Mazkur tezisda kelishuv bitimi tushunchasi, uning paydo bo'lishi, kelishuv bitimi turlari va uni tuzish tartibi yoritilgan. Shuningdek, kelishuv bitimini sud tomonidan tasdiqlanishi hamda rad qilinishi asoslari tahlil qilingan. Xorijiy mamlakatlarda kelishuv bitimining huquqiy asoslari taqqoslangan. Bugungi kunda kelishuv bitimini tuzish va uni bajarilishi yuzasidan muammolar tahlil qilingan hamda takliflar berilgan. Asosiy e'tibor fuqarolik protsessida kelishuv bitimi tuzishning afzalliklariga qaratilgan.

Kalit so'zlar: nizo, kelishuv, kelishuv bitimi, sud, taraflar, sud qarori.

LEGAL BASIS OF THE SETTLEMENT AGREEMENT IN CIVIL PROCEEDINGS

Abstract. This thesis discusses the concept of a settlement agreement, its emergence, types of settlement agreements and the procedure for concluding it. It also analyzes the grounds for the approval and rejection of a settlement agreement by the court. The legal basis for a settlement agreement in foreign countries is compared. Today, problems related to the conclusion and implementation of a settlement agreement are analyzed and proposals are made. The main attention is paid to the advantages of concluding a settlement agreement in civil proceedings.

Key words: dispute, agreement, settlement agreement, court, parties, court decision.

Nizoni suddan tashqari kelishuv bitimi bilan hal etish tarixan hakamlilik sudiga yoki sudga murojaat qilishdan oldin vujudga kelgan. Hakamlilik va sud vujudga kelganidan keyin nizoni kelishuv bitimi bilan hal qilish imkoniyati saqlanib qoladi, taraflar nizoni mustaqil hal etish imkoniyatidan mahrum etilmaydi. Kelishuv bitimlarining sud qaroridan ustunligi shundaki, kelishuv bitimining nizo tomonlariga ko'proq tarbiyaviy ta'siri bor, chunki u nizoni tinch yo'l bilan hal qilish zarurligi to'g'risidagi ularning irodasini ifoda etishiga, sud qarorini ijro etish bilan bog'liq muammolarni kamaytirishga asoslanadi, chunki kelishuv bitimini tasdiqlash to'g'risidagi sud qarori odatda ixtiyoriy ravishda amalga oshiriladi. Asrlar davomida munozarali masalalarni muzokaralar yo'li bilan mustaqil hal etish fuqarolik-huquqiy munosabatlar ishtirokchilari o'rtasidagi kelishmovchiliklarni hal qilishning eng maqbul usuli bo'lib kelgan. Agar ushbu muzokaralar natijasida o'zaro manfaatli yechim topilsa, tomonlar uni imtiyozlarni o'z ichiga olgan shartnoma shaklida rasmiylashtiradilar. Aynan shu turdagi kelishuv kelishuv bitimi hisoblanadi.

Fuqarolik protsessida kelishuv bitimi - nizo predmetiga nisbatan mustaqil talablar qo'yadigan taraflar, uchinchi shaxslar o'rtasida o'zaro kelishuv asosida tuzilgan bitim. Kelishuv bitimi taraflarning protsessual harakatlari asosida sud tomonidan tasdiqlanadi. U nizoni hal qilishga qaratilgan va uni tasdiqlash ish yuritishni tugatish uchun asos hisoblanadi. Kelishuv bitimi fuqarolik va iqtisodiy sud ishlarini yuritishning har qanday bosqichida va sud hujjatini ijro etish jarayonida taraflar tomonidan tuzilishi mumkin. Mazkur bitimi u sud tomonidan tasdiqlanganidan keyin tuzilgan hisoblanadi.

Kelishuv bitimlari sud va suddan tashqari turlarga bo'linishi mumkin. Sud kelishuvi sud ishtirokida tuziladi, qolganlari suddan tashqari bo'ladi.

Suddan tashqari kelishuv bitimlari sud ishlarini yuritish munosabati bilan yana protsessual va protsessual bo'lmaganlarga bo'linadi. Protsessual bo'lmagan kelishuv bitimlari odatda protsessda ishtirok etmaydigan shaxslar tomonidan tuziladi. Ular jarayonni to'xtatishga qaratilgan emas. O'z navbatida, protsessual kelishuv bitimlari protsessual huquq normalari bilan tartibga solinadi, jarayon ishtirokchilari tomonidan tuziladi, jarayonni tugatishga qaratilgan bo'lib, sud tomonidan tasdiqlanadi. Sud har bir holatda yarashuvga erishish uchun choralar ko'rishi kerak.

Bundan tashqari, u tegishli tashabbus bo'lsa, tomonlarga nizoni hal qilishda yordam beradi.

Kelishuv bitimini tuzishda sud ishni mohiyatan hal qilmaydi - taraflar nizoni yarashuv asosida mustaqil ravishda hal qiladilar.

Kelishuv bitimi instituti uzoq tarixga ega. U dastlab qadimgi Rimda paydo bo'lgan.

Rossiyada ushbu institutning normalari 1864 - yildagi Fuqarolik protsessual Nizomida, 20-asrning barcha Sovet va Rossiya fuqarolik protsessual va hakamlik protsessual kodekslarida mustahkamlangan.

O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik protsessual kodeksning 166-169-moddalari ¹kelishuv bitimi to'g'risidagi qoidalarni tartibga soladi. Unda belgilanishicha, kelishuv bitimi uni ijro etish muddati va tartibi ko'rsatilgan holda taraflar tomonidan kelishilgan shartlarni o'z ichiga olishi kerak. Taraflar tomonidan kelishuv bitimi shartlari bo'yicha qabul qilingan majburiyatlarning ijro etilishi taraflarni bir-biriga yoki boshqa voqealarga (harakatlarga) bog'liq qilib qo'yishi mumkin emas. Kelishuv bitimida quyidagilar bo'lishi kerak:

- nizo predmeti doirasida taraflarning huquq va majburiyatlari;
- majburiyat miqdori;
- bir-birlari yoki uchinchi shaxslar oldidagi majburiyatlarni bajarish muddati.

¹ Fuqarolik protsessual kodeks. <https://lex.uz/docs/-3517337?otherlang=1#:~:text=17%2Dbob.%20Yarashtirish%20tartib%2Dtaomillari>

Kelishuv bitimida bo'lishi mumkin bo'lgan yana bir band- bu ish yuritish jarayonida taraflarning sud xarajatlarini taqsimlash to'g'risidagi qoida, ya'ni bu holda sud muhokamasini o'tkazish xarajatlarini ko'taruvchi tomonni aniqlash bo'yicha sud funksiyasini tomonlardan biri ko'p hollarda ixtiyoriy ravishda o'z zimmasiga oladi. Agar tomonlar sud xarajatlarini kim qoplashini ko'rsatmagan bo'lsa, sud kelishuv bitimini tasdiqlashda tarafni belgilaydi.

Fuqarolik protsessual kodeksning 203-moddasi² ga ko'ra, sudya taraflardan kelishuv bitimi yoki mediativ kelishuv tuzish ehtimolini aniqlaydi va ularning huquqiy oqibatlarini tushuntirib berishi kerakligi belgilab qo'yilgan. Shu sababli sudyalarda taraflarga kelishuv bitimiga erishishi mumkinligi haqida ogohlantirishi lozim.

Bunday shartnoma bo'yicha tomonlarning majburiyatlari odatda ixtiyoriy ravishda bajariladi. Sud tomonidan tasdiqlangan kelishuv bitimining shartlari bajarilmagan taqdirda, ko'rsatilgan akti tasdiqlash to'g'risidagi qaror majburiy ijro etilishi kerak. Uning xulosasi natijasida sud va taraflar uchun vaqt va pul tejiladi. Tomonlar nizoni o'zaro manfaatli shartlarda mustaqil hal qiladilar va ular o'rtasida do'stona munosabatlari saqlanib qoladi. Yuqoridagi afzalliklarga qaramay, nizolarni hal qilishning ushbu usuli amalda kamdan-kam qo'llaniladi.

Tomonlar, odatda, kelishuv bitimini tuzish uchun zarur shartlar mavjud bo'lgan hollarda ham, nizolarni kuch bilan hal qilishni afzal ko'radilar.

Kelishuv bitimlarini tuzishni rag'batlantiradigan huquqiy mexanizmni ishlab chiqish nizolarni hal etishni tezlashtirishga va bunday bitimlarning ijro etilishini amalga oshirishga yordam beradi. Shuningdek, sudlar ham taraflarga kelishuv bitimi tuzish taklifini bildirishi, uning afzalliklarini tushuntirishi lozim.

Da'vodan voz kechishni qabul qilish va ish bo'yicha kelishuv bitimini tasdiqlash to'g'risidagi masala sud tomonidan Qozog'iston Respublikasi Fuqarolik protsessual kodeksining 49-moddasi 2-qismi, 193-moddasi, 247-moddasi 4-band³ talablarini hisobga olgan holda hal qilinadi. Kelishuv bitimi fuqarolik protsessining har qanday bosqichida, birinchi instansiya sudida ish yuritishdan tortib, ijro ishi yuritishgacha bo'lgan davrda tuzilishi mumkin. Sud amaliyotida kelishuv bitimining shartlari taraflar tomonidan, asosan, ishni ko'rib chiqishda va raislik qiluvchi tomonidan tomonlarning ishni kelishuv bitimi bilan tugatish yoki ishni ko'rib chiqish uchun hakamlar sudiga yuborish istagi bor-yo'qligi to'g'risida tushuntirish berishda taqdim etiladi.

² Fuqarolik protsessual kodeks. <https://lex.uz/docs/-3517337#-3521715~:text=203%2Dmodda.%20Ishni%20tayyorlash%20tartibida%20taraflarni%20so%E2%80%98roq%20qili sh>

³ Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан. 1999 года

Qozog'iston Respublikasi Fuqarolik protsessual kodeksining 247-moddasi 4-bandi ⁴ga binoan, agar taraflar o'rtasida kelishuv bitimi tuzilgan bo'lsa va u sud tomonidan tasdiqlangan bo'lsa, sud ish bo'yicha ish yuritishni tugatadi. Ish bo'yicha ish yuritish sud qarori bilan tugatiladi.

Qozog'iston Respublikasi Fuqarolik protsessual kodeksining 248-moddasi 2-bandi ⁵ ga ko'ra, ish bo'yicha ish yuritish tugatilgan taqdirda, xuddi shu taraflar, xuddi shu mavzu bo'yicha va xuddi shu asoslar bo'yicha nizo bo'yicha sudga ikkinchi marta murojaat qilishga yo'l qo'yilmaydi.

Kelishuv bitimi taraflar tomonidan yozma shaklda tuzilishi va ular yoki ularning vakillari tomonidan imzolanishi kerak. Fuqarolik protsessual kodeksining 61-moddasi ishonchnomada alohida ko'rsatilishi kerak. Kelishuv bitimi, uning eng umumiy ko'rinishida, tomonlar o'rtasida kelishilgan muayyan shartlar asosida sudda ish yuritishni tugatish to'g'risidagi kelishuvdir.

Kelishuv bitimi majburiyatlarni bajarish shartlari, miqdori va shartlari to'g'risida tomonlar kelishib olgan ma'lumotlarni o'z ichiga olishi kerak. Kelishuv bitimining shartlari aniq belgilanishi kerak. Bitimda tomonlarning majburiyatlarini bajarishini har qanday holatlarga bog'liq qiladigan qoidalar bo'lishi mumkin emas. Kelishuv bitimining shartlari bajarilmagan taqdirda uni majburiy ijro etish uchun ijro varaqasini berishni talab qilishga imkon beradi. Kelishuv bitimini tuzishda va uni sud tomonidan tasdiqlashda sud xarajatlarini taqsimlash tartibini nazarda tutish kerak.

Kelishuv bitimi - bu nizolashayotgan tomonlar uchun o'zaro ma'qul bo'lgan shartlar asosida jarayonni tugatishga olib keladigan huquqiy bitim. Bitimlarning haqiqiylikiga oid barcha talablar kelishuv bitimiga taqdim etilishi kerak. Shu bilan birga, ushbu bitim bir qator o'ziga xos xususiyatlarga ega: uni tuzish uchun faqat tomonlarning xohish-irodasini ifodalash yetarli emas; uni tasdiqlovchi sud qarori ham talab qilinadi; sud tomonidan ma'qullangandan so'ng, tomonlar o'z xohishlariga ko'ra uni bekor qila olmaydilar; kelishuv bitimini haqiqiy emas deb topish to'g'risida da'vo qo'yishga yo'l qo'yilmaydi; ushbu bitim faqat uni tasdiqlagan sud hujjatini bekor qilish orqali o'z faoliyatini to'xtatishi mumkin. Kelishuv bitimi fuqarolik sud ishlarini yuritishning har qanday bosqichida va sud hujjatini ijro etish jarayonida, tuzilishi mumkin.

Kelishuv bitimini tasdiqlash to'g'risidagi masala sud majlisida taraflar ishtirok etgan holda ko'riladi, faqat notarius tomonidan tasdiqlansa istisno holat bo'ladi. Kelishuv bitimini tasdiqlash to'g'risida ajrim chiqarilib, ajrimda ish yuritish tugatilganligi ko'rsatiladi. Kelishuv bitimi sud hujjatini ijro etish bosqichida tuzilgan taqdirda, bitim ishni ko'rgan birinchi instansiya sudiga tasdiqlash uchun taqdim etiladi. Sud hujjatini ijro etish bosqichida tuzilgan kelishuv bitimini tasdiqlash masalasi kelishuv bitimi sudga taqdim etilgan kundan e'tiboran o'n kunlik muddatda,

⁴ Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан. 1999 года

⁵ Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан. 1999 года

ko'rib chiqiladi. Sud hujjatini ijro etish bosqichida tuzilgan kelishuv bitimini tasdiqlash to'g'risidagi ajrimda kelishuv bitimining shartlari va kelishuv bitimini tasdiqlash haqidagi xulosa bo'lishi kerak. Kelishuv bitimini tuzgan shaxslar uni ushbu bitimda nazarda tutilgan tartibda va muddatlarda ixtiyoriy ravishda ijro etadi. Sud tomonidan tasdiqlangan kelishuv bitimi, belgilangan muddatlarda ixtiyoriy ravishda ijro etilmagan taqdirda, u kelishuv bitimini tuzgan shaxsning iltimosnomasiga, sud xarajatlarini undirishga taalluqli qismi esa sudning tashabbusiga ko'ra sud tomonidan beriladigan ijro varaqasi asosida majburiy ijro etilishi lozim.

Sud kelishuv bitimini tasdiqlashni quyidagi hollarda rad etadi, agar uning shartlari:

qonunchilikka zid bo'lsa;

uchinchi shaxslarning huquqlari va qonuniy manfaatlariga daxldor bo'lsa.

Kelishuv bitimini tasdiqlashni rad etish to'g'risida ajrim chiqariladi, ajrim ustidan shikoyat qilinishi (protest keltirilishi) mumkin.

Fuqarolik protsessining asosiy tamoyillaridan biri fuqarolik ishlarini to'g'ri va tezkor hal etishdir. Sudlar faoliyati faqat sud qarori bilan tugaydigan sud muhokamasining oddiy jarayoni davomida emas, balki nizo tomonlarning kelishuv bitimiga erishishi bilan yakunlanganda ham aniq tashkil etilgan taqdirdagina bu tamoyilga rioya qilish mumkin. Huquqiy islohot sharoitida fuqarolik protsessining asosiy vazifasi ishda ishtirok etuvchi shaxslarning subyektiv huquqlarini erkin amalga oshirish imkoniyatini ta'minlashdan iborat.

Ixtiyoriylik tamoyilining namoyon bo'lish shakllaridan biri: huquqlarni amalga oshirishda erkinlik - bu ishda ishtirok etuvchi shaxslarga huquqiy nizoni kelishuv bitimini tuzish orqali tugatish uchun qonun bilan kafolatlangan imkoniyatdir. Kelishuv bitimi ishni sudda tugatishning eng yaxshi usuli hisoblanadi, chunki u orqali nafaqat nizo bartaraf etiladi, balki tomonlar o'rtasidagi ziddiyat ham, sud qaroridan farqli o'laroq, faqat cheklangan maqsadga erishadi - nizoni tugatish.

Xulosa qilib aytganda, kelishuv bitimi yuridik institut sifatida muayyan ijtimoiy qadriyatni ifodalaydi, shuning uchun uni sudlar tomonidan yo'l qo'yilgan xatolarni aniqlash va ushbu institutni tartibga soluvchi qonunchilikni takomillashtirish maqsadida o'rganish ham nazariy, ham amaliy ahamiyatga ega. Amaldagi fuqarolik va arbitraj protsessual qonunchiligining ma'nosiga ko'ra, kelishuv bitimi tuzilmasi tomonlar tomonidan har qanday kelishmovchiliklarni sudda ko'rib chiqish va ijro etilish bosqichida hal qilish usuli sifatida foydalanishi mumkin.

Adabiyotlar/References

1. Fuqarolik protsessual kodeks. <https://lex.uz/docs/-3517337?otherlang=1#:~:text=17%2Dbob.%20Yarashtirish%20tartib%2Dtaomillari>
2. Автореферат диссертации. "Мировое соглашение в практике арбитражного суда и суда общей юрисдикции". Пилехина, Елена Викторовна. 2001.
3. Автореферат диссертации. Мировое соглашение в гражданском судопроизводстве». Лазарев Сергей Викторович. Екатеринбург — 2006
4. Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан. 1999 года
5. Формы, стороны и содержание мирового соглашения. Шохова Екатерина Леонидовна, 2021.